

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

Učebný zdroj pre učiteľov občianskej náuky

Dagmar Čtvrtníčková

2014

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

Európska únia
Európsky sociálny fond

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

Učebný zdroj pre učiteľov občianskej náuky

Dagmar Čtvrtníčková

Lipany 2014

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

Obsah

Obsah	3
Úvod	4
1 Predmet občianska náuka v kontexte so štátnym vzdelávacím programom	5
2 Interaktívne metódy a formy práce vhodné na vyučovanie občianskej náuky	16
3 Využitie metakognitívnych stratégií pri výučbe občianskej náuky	29
Záver	33
Zoznam bibliografických odkazov	34

Úvod

Hoci vo väčšine krajín sa vzdelávanie považuje za významný prvok budúcnosti nielen jednotlivcov ale aj celej krajiny, vo väčšine z nich došlo k pomerne radikálnej premene v pohľade na jeho obsah i celkový proces. Na základe zmien, ktoré sa dejú v posledných desaťročiach v spoločnosti, väčšina krajín vníma potrebu zmeniť vzdelávacie systémy, keďže pripraviť žiaka na výkon povolania v čase neustálych technologických zmien a inovácií je náročné a takmer nemožné, keďže to čo sa učia žiaci v škole dnes už môže byť zajtra zastarané. Napriek všetkým koncepciám, snahám či frázam v systéme slovenského vzdelávania zmenilo málo. Deň v škole je stále riadený aj keď zmeneným, predsa len z väčšej časti centrálne daným učivom. V niektorých školách sa snažia učitelia zmeniť tradičný model zavádzaním inovatívnych metód do výučby a využívaním rôznych technológií, aby proces zefektívnil, respektíve umožnili rýchly prístup k informáciám. Samotní žiaci aj ich rodičia očakávajú, že škola bude čoraz viac ponúkanými službami odzrkadľovať ich individuálne potreby. Naplnenie ich rozdielnych očakávaní je zložitý a dlhodobý proces širokospektrálnych inovácií, ktorý vyžaduje nielen zmeny technickej infraštruktúry ale aj ďalšie zmeny od riadenia školy, zabezpečenia vhodnej sociálnej klímy, zmysluplných cieľoch od ktorých sa bude odvíjať obsah a nie naopak, spolupráce s rodičmi po zmeny v osobnostných prístupoch učiteľov k vyučovaniu. V publikácii sa pokúsime načrtnúť vzhľadom na charakter, ciele a obsah vyučovania učebného predmetu občianska náuka niektoré možnosti inovácií jeho vyučovania v oblasti získavania informácií a využívania aktivizujúcich metód tak aby sme v triede vytvorili prostredie, ktoré podporuje zmysluplné učenie a kritické myslenie, poskytuje možnosť výberu spôsobu učenia vzhľadom na dosiahnutie osobného maxima, a práve v súvislosti s cieľmi vzdelávania a najmä predmetu občianska náuka umožňuje otvorenú komunikáciu, podporuje výchovu k hodnotám, spoluprácu a akceptáciu rôznorodosti.

1 Predmet občianska náuka v kontexte so štátnym vzdelávacím programom

Základné informácie ohľadom obsahu vzdelávania v predmete občianska náuka poskytuje webová stránka Štátneho inštitútu pre odborné vzdelávanie (ďalej ŠIOV): <http://siov.sk/> . Vzdelávací štandard pre učebné odbory, ktorých absolvovaním žiak získa stredné odborné vzdelanie ako aj vzdelávací štandard pre študijné odbory, ktorých absolvovaním žiak získa úplné stredné odborné vzdelanie koncipuje predmet občianska náuka tak, aby svojim obsahom pomáhal žiakovi orientovať sa v sociálnej realite a ich začleňovaniu do rôznych spoločenských vzťahov a väzieb. Prispieva k realistickému sebapoznávaniu a poznávaniu osobnosti druhých ľudí a k pochopeniu vlastného konania i konania druhých ľudí v kontexte rôznych životných situácií, oboznamuje žiakov so vzťahmi v rodine a v škole, činnosťou dôležitých politických inštitúcií a orgánov a s možnými spôsobmi zapojenia sa jednotlivcov do občianskeho života. Taktiež rozvíja občianske a právne vedomie žiakov, posilňuje zmysel jednotlivcov pre osobnú i občiansku zodpovednosť a motivuje žiakov k aktívnej účasti na živote demokratickej spoločnosti. Štátny vzdelávací program pre tento predmet určený trojročným a štvorročným učebným odborom stredných odborných škôl vychádzajúc z rovnakej charakteristiky obsahuje iné ciele ako štátny vzdelávací program určený štvorročným a päťročným študijným odborom stredných odborných škôl.

Ciele predmetu

Trojročné a štvorročné učebné odbory stredných odborných škôl	Štvorročné a päťročné študijné odbory stredných odborných škôl
Žiaci:	Žiaci:
sa oboznámia so základnými ľudskými hodnotami a ich vzťahom k spoločenským normám ako aj s aktuálnymi problémami súčasnej spoločnosti,	pochopia jedinečnosť a neopakovateľnosť každého človeka v spoločnosti,
charakterizujú spôsoby komunikácie v	utvoria si vedomie vlastnej identity a

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

Európska únia
Európsky sociálny fond

sociálnych vzťahoch,	identity druhých ľudí,
sa učia chápať svoje miesto v spoločnosti, možnosti rozvoja a uplatnenia vlastnej osobnosti,	akceptujú vlastnú osobnosť a osobnosť druhých ľudí,
identifikujú dôsledky predsudkov a nerešpektovania kultúrnych odlišností príslušníkov rôznych spoločenských skupín,	zorientujú sa v spoločenských, politických a právnych faktoch, tvoriacich rámec každodenného života,
osvoja si základné vedomosti o poslaní štátu a práva, občianskej spoločnosti,	uvedomia si práva a povinnosti občana Slovenskej republiky,
zoznámia sa so základnými právami a povinnosťami občanov,	rešpektujú základné princípy demokracie a tolerance,
sa oboznámia s prostriedkami ochrany spoločenských hodnôt v SR a vo svete,	uplatnia vhodné komunikačné prostriedky k vyjadrovaniu vlastných myšlienok, citov, názorov a postojov, k obhajovaniu vlastných postojov a k primeranému obhajovaniu svojich práv,
spoznajú základné právne dokumenty, zakotvujúce ľudské práva a slobody,	nadobudnú rešpekt ku kultúrnym, náboženským a iným odlišnostiam ľudí a spoločenstiev,
majú možnosť poznať možnosti aktívnej participácie občana na chode spoločnosti.	zvládnu základný kategoriálno-pojmový aparát filozofie,
	prezentujú filozofiu a jej dejiny ako určité laboratórium ľudského myslenia a výkony jednotlivých filozofov ako inšpirujúcu ukážku toho, ako sa ľudské myslenie rodilo, v čase menilo a precizovalo v strete s inými myšlienkovými platformami,
	rešpektujú a uplatňujú mravné princípy a

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

	pravidlá spoločenského spolunažívania a prebratiu zodpovednosti za vlastné názory, správanie sa a dôsledky konania.
--	---

Spracované podľa <http://siov.sk/svp-na-sos-pre-vseobecne-vzdelavanie/21653s>

Na internetových stránkach ŠIOV sú zverejnené aj rámcové učebné plány pre jednotlivé učebné aj študijné odbory. Z nich vyplýva rámcový učebný plán, to znamená minimálny počet týždenných vyučovacích hodín aj pre predmet občianska náuka (v niektorých prípadoch nie je určený počet hodín pre predmet, ale pre vzdelávaciu oblasť človek a spoločnosť, ktorý zahŕňa predmety dejepis a občianska náuka) vo vzdelávacom programe za týždeň a minimálny celkový počet hodín za štúdium nasledovne:

Učebný/študijný odbor Vzdelávacia oblasť predmet	Minimálny počet týždenných vyučovacích hodín vo vzdelávacom programe za štúdium	Minimálny celkový počet hodín za štúdium
2-ročné učebné odbory Človek a spoločnosť <i>občianska náuka</i>	1	31,5
3-ročné učebné odbory Človek a spoločnosť <i>občianska náuka</i>	1	32
4-ročné učebné odbory Človek a spoločnosť <i>občianska náuka</i>	1	32
4-ročné študijné odbory s odbornou praxou Človek a spoločnosť <i>dejepis</i>	5	160

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

<i>občianska náuka</i>		
4-ročné študijné odbory s rozšíreným počtom hodín praktického vyučovania Človek a spoločnosť <i>dejepis</i> <i>občianska náuka</i>	5	160

Občianska náuka na odborných školách zvyčajne nemá vyššiu dotáciu a ak tak iba v minimálnej miere, aj keď tento predmet prispieva taktiež k rozvoju kľúčových kompetencií.

a) V nižšom strednom odbornom vzdelávaní ŠVP vymedzuje nasledovné kľúčové kompetencie:

1. Spôsobilosti konať samostatne v spoločenskom a pracovnom živote

Sú to spôsobilosti, ktoré sú základom pre ďalšie získavanie vedomostí, zručností, postojov a hodnotovej orientácie. Patria sem schopnosti nevyhnutné pre cieľavedomé a zodpovedné riadenie a organizovanie svojho osobného, spoločenského a pracovného života. Jednotlivci si potrebujú vytvárať svoju osobnú identitu vo vzťahu k životným podmienkam, povolaniu, práci a životnému prostrediu, spoločenským normám, sociálnym a ekonomickým inštitúciám, robiť správne rozhodnutia, voľby, opatrenia a postupy. Tieto kompetencie sú veľmi úzko späté s osvojovaním si kultúry myslenia a poznávania.

Absolvent má:

- zdôvodňovať svoje názory, konania a rozhodnutia,
- identifikovať priame a nepriame dôsledky svojej činnosti,
- vybrať si správne rozhodnutie a cieľ z rôznych možností,
- vysvetliť svoje životné plány, záujmy a predsavzatia,
- popísať svoje ľudské práva, popísať svoje povinnosti, záujmy, obmedzenia a potreby,
- zdôvodňovať svoje argumenty, riešenia, potreby, práva, povinnosti a konanie.

2. Spôsobilosť interaktívne používať vedomosti, informačné a komunikačné technológie, komunikovať v štátnom, materinskom a cudzom jazyku

Sú to schopnosti, ktoré žiak získava za účelom aktívneho zapojenia sa do spoločnosti založenej na vedomostiach s jasným zmyslom pre vlastnú identitu a smer života, sebazdokonaľovanie a zvyšovanie výkonnosti, racionálneho a samostatného vzdelávania a učenia sa počas celého života, aktualizovania a udržiavania potrebnej základnej úrovne jazykových schopností, informačných a komunikačných zručností. Od žiaka sa vyžaduje efektívne využívať písaný a hovorený materinský a cudzí jazyk, disponovať s čitateľskou a matematickou gramotnosťou, prehodnocovať základné zručnosti a sebatvoriť.

Absolvent má:

- vyjadrovať sa v materinskom jazyku v písomnej a hovorenej forme,
- riešiť ľahšie matematické príklady a rôzne situácie,
- identifikovať, vyhľadávať, triediť a spracovať jednoduché informácie,
- pracovať s elektronickou poštou.

3. Schopnosť pracovať v rôznorodých skupinách

Tieto schopnosti sa využívajú pri riadení medziľudských vzťahov, formovaní nových typov spolupráce. Sú to schopnosti, ktoré sa objavujú v náročnejších podmienkach, aj pri riešení problémov ľudí, ktorí sa nevedia zaradiť do spoločenského života. Žiaci musia byť schopní učiť sa, nažívať a pracovať nielen ako jednotlivci, ale v sociálne vyváženej skupine. Sú to teda schopnosti, ktoré na základe získaných vedomostí, sociálnych zručností, interkulturálnych kompetencií, postojov a hodnotovej orientácii umožňujú stanoviť jednoduché algoritmy na vyriešenie problémových úloh, javov a situácií a získané poznatky využívať v osobnom živote a povolání.

Absolvent má:

- prejavíť empatiu a sebareflexiu,
- vyjadriť svoje pocity a korigovať negatívu,
- pozitívne motivovať seba a druhých,
- ovplyvňovať ľudí (prehováranie, presvedčovanie),
- stanoviť priority cieľov,
- prezentovať svoje myšlienky, návrhy a postoje,
- diskutovať a pozorne počúvať druhých,
- spolupracovať pri riešení problémov s inými ľuďmi,

- určovať vážne nedostatky a kvality vo vlastnom učení, pracovných výkonoch a osobnostnom raste,
- predkladať vlastné návrhy na zlepšenie práce, bez zaujatosti posudzovať návrhy druhých,
- prispievať k vytváraniu ústretových medziľudských vzťahov, predchádzať osobným konfliktom.

b) strednom odbornom vzdelávaní ŠVP vymedzuje nasledovné kľúčové kompetencie:

1. Spôsobilosti konať samostatne v spoločenskom a pracovnom živote

Sú to spôsobilosti, ktoré sú základom pre ďalšie získavanie vedomostí, zručností, postojov a hodnotovej orientácie. Patria sem schopnosti nevyhnutné pre cieľavedomé a zodpovedné riadenie a organizovanie svojho osobného, spoločenského a pracovného života. Jednotlivci si potrebujú vytvárať svoju osobnú identitu vo vzťahu k životným podmienkam, povolaniu, práci a životnému prostrediu, spoločenským normám, sociálnym a ekonomickým inštitúciám, robiť správne rozhodnutia, voľby, opatrenia a postupy. Tieto kompetencie sú veľmi úzko späté s osvojovaním si kultúry myslenia a poznávania.

Absolvent má:

- reálne zdôvodňovať svoje názory, konania a rozhodnutia,
- porovnať bežné pravidlá, zákonitosti, predpisy, sociálne normy, morálne zásady, vlastné a celospoločenské očakávania v systéme, v ktorom existuje,
- identifikovať priame a nepriame dôsledky svojej činnosti,
- vybrať si správne rozhodnutie a cieľ z rôznych možností,
- vysvetliť svoje životné plány, záujmy a predsavzatia,
- popísať svoje ľudské práva, popísať svoje povinnosti, záujmy, obmedzenia a potreby,
- zdôvodňovať svoje argumenty, riešenia, potreby, práva, povinnosti a konanie.

2. Spôsobilosť interaktívne používať vedomosti, informačné a komunikačné technológie, komunikovať v štátnom, materinskom a cudzom jazyku

Sú to schopnosti, ktoré žiak získava za účelom aktívneho zapojenia sa do spoločnosti založenej na vedomostiach s jasným zmyslom pre vlastnú identitu a smer života, sebazdokonaľovanie a zvyšovanie výkonnosti, racionálneho a samostatného vzdelávania a

učenia sa počas celého života, aktualizovania a udržiavania potrebnej základnej úrovne jazykových schopností, informačných a komunikačných zručností. Od žiaka sa vyžaduje efektívne využívať písaný a hovorený materinský a cudzí jazyk, disponovať s čitateľskou a matematickou gramotnosťou, prehodnocovať základné zručnosti a sebatvoriť.

Absolvent má:

- spoľahlivo vyjadrovať sa v materinskom jazyku v písomnej a hovorenej forme,
- vyjadrovať sa v jednom cudzom jazyku v písomnej a hovorenej forme,
- riešiť bežné matematické príklady a rôzne situácie,
- identifikovať, vyhľadávať, triediť a spracovať rôzne informácie a informačné zdroje,
- posudzovať vierohodnosť rôznych informačných zdrojov,
- overovať a interpretovať získané údaje,
- pracovať s elektronickou poštou,
- pracovať so základnými informačno-komunikačnými technológiami.

3. Schopnosť pracovať v rôznorodých skupinách

Tieto schopnosti sa využívajú pri riadení medziľudských vzťahov, formovaní nových typov spolupráce. Sú to schopnosti, ktoré sa objavujú v náročnejších podmienkach, aj pri riešení problémov ľudí, ktorí sa nevedia zaradiť do spoločenského života. Žiaci musia byť schopní učiť sa, nažívať a pracovať nielen ako jednotlivci, ale v sociálne vyváženej skupine. Sú to teda schopnosti, ktoré na základe získaných vedomostí, sociálnych zručností, interkultúrnych kompetencií, postojov a hodnotovej orientácii umožňujú stanoviť jednoduché algoritmy na vyriešenie problémových úloh, javov a situácií a získané poznatky využívať v osobnom živote a povolání.

Absolvent má:

- prejsť empatiu a sebareflexiu,
- vyjadriť svoje pocity a korigovať negatívitu,
- pozitívne motivovať seba a druhých,
- stanoviť priority cieľov,
- predkladať primerané návrhy na rozdelenie jednotlivých kompetencií a úloh pre ostatných členov tímu a posudzovať spoločne s učiteľom a s ostatnými, či sú schopní určené kompetencie zvládnuť,

- prezentovať svoje myšlienky, návrhy a postoje,
- konštruktívne diskutovať a pozorne počúvať druhých,
- uzatvárať jasné dohody,
- rozhodnúť o výbere správneho názoru z rôznych možností,
- určovať najzávažnejšie rysy problému, rôzne možnosti riešenia, ich klady a zápory v danom kontexte aj v dlhodobějších súvislostiach,
- spolupracovať pri riešení problémov s inými ľuďmi,
- samostatne pracovať v menšom kolektíve,
- určovať vážne nedostatky a kvality vo vlastnom učení, pracovných výkonoch a osobnostnom raste,
- predkladať spolupracovníkom vlastné návrhy na zlepšenie práce, bez zaujatosti posudzovať návrhy druhých,
- prispievať k vytváraniu ústretových medziľudských vzťahov, predchádzať osobným konfliktom, nepodliehať predsudkom a stereotypom v prístupe k druhým.

c) v strednom odbornom vzdelávaní ŠVP vymedzuje nasledovné kľúčové kompetencie:

1. Spôsobilosti konať samostatne v spoločenskom a pracovnom živote

Sú to spôsobilosti, ktoré sú základom pre ďalšie získavanie vedomostí, zručností, postojov a hodnotovej orientácie. Patria sem schopnosti nevyhnutné pre cieľavedomé a zodpovedné riadenie a organizovanie svojho osobného, spoločenského a pracovného života. Jednotlivci si potrebujú vytvárať svoju osobnú identitu vo vzťahu k životným podmienkam, povolaniu, práci a životnému prostrediu, spoločenským normám, sociálnym a ekonomickým inštitúciám, robiť správne rozhodnutia, voľby, opatrenia a postupy. Tieto kompetencie sú veľmi úzko späté s osvojovaním si kultúry myslenia a poznávania.

Absolvent má:

- logicky a reálne zdôvodňovať svoje názory, konania a rozhodnutia,
- porovnať formálne a neformálne pravidlá, zákonitosti, predpisy, sociálne normy, morálne zásady, vlastné a celospoločenské očakávania v systéme, v ktorom existuje,
- identifikovať priame a nepriame dôsledky svojej činnosti,

- vybrať si správne rozhodnutie a cieľ z rôznych možností,
- vysvetliť svoje životné plány, záujmy a predsavzatia,
- popísať svoje ľudské práva, popísať svoje povinnosti, záujmy, obmedzenia a potreby,
- definovať svoje ciele a prognózy,
- určiť zdroje osobného a spoločenského života a ich očakávaný vývoj,
- zdôvodňovať svoje argumenty, riešenia, potreby, práva, povinnosti a konanie.

2. Spôsobilosť interaktívne používať vedomosti, informačné a komunikačné technológie, komunikovať v štátnom, materinskom a cudzom jazyku

Sú to schopnosti, ktoré žiak získava za účelom aktívneho zapojenia sa do spoločnosti založenej na vedomostiach s jasným zmyslom pre vlastnú identitu a smer života, sebzdokonaľovanie a zvyšovanie výkonnosti, racionálneho a samostatného vzdelávania a učenia sa počas celého života, aktualizovania a udržiavania potrebnej základnej úrovne jazykových schopností, informačných a komunikačných zručností. Od žiaka sa vyžaduje efektívne využívať písaný a hovorený materinský a cudzí jazyk, disponovať s čitateľskou a matematickou gramotnosťou, prehodnocovať základné zručnosti a sebatvoriť.

Absolvent má:

- správne sa vyjadrovať v materinskom jazyku v písomnej a hovorenej forme,
- spoľahlivo sa vyjadrovať v cudzom jazyku v písomnej a hovorenej forme,
- riešiť matematické príklady a rôzne situácie,
- identifikovať, vyhľadávať, triediť a spracovať rôzne informácie a informačné zdroje,
- posudzovať vierohodnosť rôznych informačných zdrojov,
- kriticky hodnotiť získané informácie,
- formulovať, pozorovať, triediť a merať hypotézy,
- overovať a interpretovať získané údaje,
- pracovať s elektronickou poštou,
- pracovať s rôznymi pokročilejšími informačnými a komunikačnými technológiami.

3. Schopnosť pracovať v rôznorodých skupinách

Tieto schopnosti sa využívajú pri riadení medziľudských vzťahov, formovaní nových typov spolupráce. Sú to schopnosti, ktoré sa objavujú v náročnejších podmienkach, aj pri riešení problémov ľudí, ktorí sa nevedia zaradiť do spoločenského života. Žiaci musia byť

schopní učiť sa, nažívať a pracovať nielen ako jednotlivci, ale v sociálne vyváženej skupine. Sú to teda schopnosti, ktoré na základe získaných vedomostí, sociálnych zručností, interkultúrnych kompetencií, postojov a hodnotovej orientácii umožňujú stanoviť jednoduché algoritmy na vyriešenie problémových úloh, javov a situácií a získané poznatky využívať v osobnom živote a povolani.

Absolvent má:

- prejavíť empatiu a sebareflexiu,
- vyjadriť svoje pocity a korigovať negatívitu,
- pozitívne motivovať seba a druhých,
- ovplyvňovať ľudí (prehováranie, presvedčovanie),
- stanoviť priority cieľov,
- predkladať primerané návrhy na rozdelenie jednotlivých kompetencií a úloh pre ostatných členov tímu a posudzovať spoločne s učiteľom a s ostatnými, či sú schopní určené kompetencie zvládnuť,
- prezentovať svoje myšlienky, návrhy a postoje,
- konštruktívne diskutovať, aktívne predkladať progresívne návrhy a pozorne počúvať druhých,
- budovať a organizovať vyrovnanú a udržateľnú spoluprácu,
- uzatvárať jasné dohody,
- rozhodnúť o výbere správneho názoru z rôznych možností,
- analyzovať hranice problému,
- identifikovať oblasť dohody a rozporu,
- určovať najzávažnejšie rysy problému, rôzne možnosti riešenia, ich klady a zápory v danom kontexte aj v dlhodobějších súvislostiach, kritériá pre voľbu konečného optimálneho riešenia,
- spolupracovať pri riešení problémov s inými ľuďmi,
- samostatne pracovať a riadiť práce v menšom kolektíve,
- určovať vážne nedostatky a kvality vo vlastnom učení, pracovných výkonoch a osobnostnom raste,

- predkladať spolupracovníkom vlastné návrhy na zlepšenie práce, bez zaujatosti posudzovať návrhy druhých,
- prispievať k vytváraniu ústretových medziľudských vzťahov, predchádzať osobným konfliktom, nepodliehať predsudkom a stereotypom v prístupe k druhým.

Na rozvoj všetkých uvedených kľúčových kompetencií je na hodinách občianskej náuky ideálny, aj keď nie rozsiahly priestor práve implementáciou vhodných metód a aktivít či využívaním metakognitívnych stratégií, o ktorých sa zmieňujeme v nasledujúcich častiach.

2 Interaktívne metódy a formy práce vhodné na vyučovanie občianskej náuky

Keďže je predmet občianska náuka koncipovaný tak, aby svojim obsahom pomáhal žiakom orientovať sa v sociálnej realite a začleňovať do rôznych spoločenských vzťahov, napomáhal k sebapoznávaniu a poznávaniu druhých ľudí a pochopeniu vlastného konania i konania iných, oboznamoval žiakov so vzťahmi v rodine a v škole, činnosťou dôležitých politických inštitúcií a orgánov a možnosťami zapojenia sa do občianskeho života, prispieval k rozvoju občianskeho a právneho vedomie žiakov, teda prispieval celkovo k rozvoju osobnosti, je žiaduce, aby pri jeho vyučovaní učitelia:

- demokraticky a participatívne riadili triedu,
- vyhýbali sa rečníctvu a moralizovaniu,
- kládli dôraz na správanie a zodpovednosť za svoje činy,
- prezentovali sa ako rovnocenní partneri v diskusii,
- rozvíjali svoje facilitačné zručnosti, zručnosti pri formovaní triedneho spoločenstva a kooperatívneho riešenia konfliktov,
- rozvíjali zručnosti inovatívnych foriem učenia.

K inovatívnym formám učenia patrí napríklad **dialóg, diskusia, projektová výučba, skupinové a kooperatívne vyučovanie** (pri projektovej výučbe, skupinovom a kooperatívnom vyučovaní ide o organizačné formy vyučovania), **hranie rolí a simulačné hry, brainstorming, snowballing (snehová guľa), interaktívne učenie, prípadové štúdie, Philips 66, Horúca stolička.**

Dialóg môžeme realizovať v rôzne početných skupinách. Učiteľ sa ho môže zúčastňovať ako diskutujúci alebo facilitátor (podporca). Učenie sa dialogickou metódou má výhodu, že získané znalosti sú aplikovateľné na nové problémy, keďže žiaci sa učia nielen niečo vedieť, ale aj veciam rozumieť. Kladenie otázok vedie žiakov k aktívnemu zapojeniu, nie k pasívnemu počúvaniu, otázky nútia žiakov uvažovať. Prostredníctvom vhodných otázok môže dôjsť u žiakov na základe ich vlastného uvažovania, napr. aj k oprave mylných

predstáv, predsudkov alebo stereotypov. Nevýhoda dialógu spočíva najmä v časovej náročnosti, v probléme zapojiť všetkých žiakov a v obťažnosti tvorby otázok pre učiteľa.

Výhody dialógu:

- vedie žiakov k porozumeniu, nie iba k zapamätaniu,
- utvára aplikovateľné vedomosti,
- poskytuje spätnú väzbu,
- prispôsobuje tempo výučby možnostiam a schopnostiam žiakov,
- zapojuje žiakov aktívne do výučby,
- precvičuje nadobudnuté poznatky a slovnú zásobu,
- umožňuje odnaučenie nesprávnych predstáv a domnienok,
- rozvíja vyššie rozumové schopnosti atď.

Zásady pre používanie dialógu:

1. Pýtať sa tak, aby boli otázky jednoznačné a rovnako odpovede na ne.
2. Nechať žiakom dostatok času na premyslenie odpovede.
3. Vyzývať žiakov k odpovedi aj rečou tela – očný kontakt, úsmev ap.
4. Chváliť každú správnu odpoveď.
5. Nikdy nezosmiešňovať žiadnu odpoveď.
6. Pokiaľ sa nedočkáte odpovede, opýtať sa jednoduchšie.
7. Pýtať sa jasne a krátko s využitím známych slov.
8. Neobmedzovať otázky iba na fakty.
9. Rozdeliť otázky medzi čo najväčší počet žiakov.
10. Mať pripravené dostatočné množstvo otázok (Petty, 2002, s. 152 – 164).

Diskusia je blízka dialógu, predstavuje voľne plynúcu konverzáciu. Žiaci môžu pri nej vyjadriť vlastné myšlienky a názory a vypočuť si názory ostatných členov skupiny. Diskusie môžu viesť k zvýšeniu individuálneho porozumenia, prípadne k dosiahnutiu skupinového konsenzu alebo je ich hlavnou témou riešenie konkrétnych problémov.

Diskusia je vhodná:

- ak sa učiteľ potrebuje oboznámiť s názormi a skúsenosťami žiakov, napr. diskusia o šikanovaní,
- ak sa téma týka skôr hodnôt, postojov a pocitov ako faktov, napr. diskusia o rasizme a nacionalizme,
- ak je potrebné, aby sa žiaci naučili utvárať vlastné názory a posudzovať názory ostatných, napr. diskusia o dôsledkoch ničenia životného prostredia atď.

Zásady pri vedení diskusie:

1. Dbať na to, aby vždy hovoril iba jeden žiak.
2. Keď sa niekto vyjadrí nejasne, zopakovať jeho myšlienku zrozumiteľne.
3. Viest' žiakov k rozhodovaniu a zhrňať hlavné body, keď diskutujúci dospeli k zhode alebo skončili.
4. Usmerňovať diskusiu, aby pokračovala ďalej, ak je určitý bod vyčerpaný.
5. Postarať sa o to, aby nikto nehovoril na úkor ostatných a aby sa všetci cítili vtiahnutí do diskusie, aj keď práve nehovoria.
6. Zabezpečiť, aby nedochádzalo k osočovaniu.
7. Sledovať čas a ciele diskusie.
8. Oceňovať príspevky žiakov chválou, kladným prístupom a neverbálnymi prostriedkami.
9. Počúvať pozorne a diskusiu ukončiť zhrnutím a záverom.

(Petty, 2002, s. 165 – 172)

Podstatou **projektovej výučby** (Kalhous, Obst a kol., 2009, s. 299) je riešenie určitej úlohy komplexného charakteru – projektu, ktorý buď vychádza z praktických potrieb, alebo je s praxou úzko spätý. Projekt musí byť pre žiakov zaujímavý a natoľko významný, aby sa s jeho riešením mohli identifikovať, aby ich práca zaujímala a bola pre nich zmysluplná.

Pre **skupinové vyučovanie** je charakteristické rozdelenie žiakov do skupín podľa rôznych hľadísk, napríklad podľa záujmu, druhu činnosti, náročnosti úloh ap. Skupinu tvoria dvaja až siedmi žiaci. Môže vzniknúť odčítaním, náhodným alebo zámerným delením, podľa

záujmu žiakov – spontánne. Práca v skupine zlepšuje priebeh učenia a využíva sa často najmä vo fáze precvičovania a upevňovania poznatkov a zručností (Kalhous, Obst a kol., 2009, s. 303).

Kooperatívne vyučovanie je skupinovým vyučovaním, v ktorom sú zdôrazňované sociálne aspekty. Nejde iba o skvalitnenie tradičných postupov a foriem školskej práce, ktoré súvisia s cieľmi týkajúcimi sa oblastí vedomostí a zručností. Do popredia sa dostávajú sociálne-komunikačné kompetencie, celoživotné pravidlá (aktívne počúvanie, dôvera, pravdivosť, úcta, maximálne osobné nasadenie – výkon), súťaživosť je nahradzovaná spoluprácou (Kovaliková, 1995). Spolupráca je pri dosahovaní cieľov najdôležitejšia. Výsledky jednotlivca sú podporované činnosťou celej skupiny a celá skupina profituje z práce svojich členov. Základnými pojmami kooperatívneho vyučovania sú zdieľanie, spolupráca, podpora. Medzi základné znaky patrí vzájomná pozitívna závislosť, interakcia členov skupiny, osobná zodpovednosť, formovanie a využitie interpersonálnych zručností, reflexia skupinovej činnosti.

Pri metóde **hranie rolí** sa žiaci vžívajú do rôznych rolí, do rôznych charakterov a konajú podľa scenára. Napríklad:

- žiaci sú rozdelení do dvojíc, rozdelia si roly. Jeden hrá žiaka, ktorý berie ostatným žiakom desiatu, druhý hrá učiteľa. Neskôr si roly vymenia, čím sa menia rôzne uhly pohľadov na určitú situáciu alebo problém.

Po odohraní by mala prebehnúť diskusia, ktorá je považovaná za najdôležitejšiu a časovo najnáročnejšiu časť. Jej cieľom je nielen zhodnotiť scenár, ale aj dôjsť k istým zovšeobecneniam. Učiteľ môže mať pripravené napríklad otázky typu: K čomu došlo? Prečo sa udalosti stali takto? Mohli sa stať inak? Do akej miery bol scenár realistický? Do akej nie? Ako sa „herci“ v priebehu hry cítili? Aké boli ich motívy konania? Konali správne? (Petty, 2004, s. 194).

Pri **simulačných hrách** ide o prepracované hranie rôznych rolí, napríklad hra na ministra spravodlivosti, na učiteľa, parlament ap. Vďaka nim je vyučovanie realistickejšie, pomôže získať žiakom skúsenosť, s ktorou sa v realite nemohli stretnúť (Petty, 2004). Pre

študentov z majoritných skupín môže byť dôležité prežiť hoci iba sprostredkované negatívne zážitky diskriminácie, opovrhnutia, nepochopenia, vylúčenia, ktoré prežívajú príslušníci minorít. Aj tieto zážitky môžu zmeniť postoje a konanie voči týmto ľuďom (Buryánek, Interaktívni metody výuky).

Brainsorming znamená v preklade búrka, vytriasanie mozgov (brain = mozog, storm = búrka) (Turek, 2005, s. 139). V tejto metóde ide o zhromaždenie a zapísanie čo najväčšieho počtu myšlienok, nápadov, námetov ap. v čo najkratšom čase.

Aby sa žiaci nebáli vypovedať originálne myšlienky, nápady, námety ap., možno niekedy na prvý pohľad nereálne, bláznivé, smiešne, nekonvenčné, výstredné atď., aby nemali obavu zo zosmiešnenia alebo aby sa neprejavili „hlúpo“ či nerozumne, aby sa mohli presadiť tvorivo, je potrebné dodržiavať pri brainstormingu nasledujúce zásady a pravidlá:

1. Oddeliť tvorbu, produkciu nápadov od ich hodnotenia.
2. Kvantita súvisí s kvalitou – vyprodukovať čo najväčší počet nápadov, pri ich vyššom počte je predpoklad, že môže byť medzi nimi aj viac originality.
3. Spolupráca vytvára synergický efekt – žiaci sa navzájom inšpirujú.
4. Zákaz kritiky verbálnej aj neverbálnej.
5. Uvoľnenie fantázie.
6. Rovnosť účastníkov.

Brainstorming pozostáva spravidla zo štyroch etáp:

1. Oboznámenie sa s cieľom a pravidlami brainstormingu, najmä ak ho v triede používame prvýkrát. V tejto etape sa odporúča krátka „mozgová rozcvička“.
2. Produkcia nápadov a riešení – táto etapa predstavuje tzv. vlastný brainstorming. Nápady a riešenia sa odporúča zapisovať na tabuľu alebo veľký flipchartový papier tak, aby ich všetci po celú dobu „búrenia mozgov“ videli. Prijímajú sa všetky návrhy. V zapisovaní sa môžu žiaci striedať. K nápadom sa neuvádzajú ich autori. Žiaci hovoria po jednom, hlásia sa, počas jedného vystúpenia môžu povedať iba jeden nápad. Návrhy sú spoločným vlastníctvom, podporujeme spoluprácu, nie súťaživosť. Kombinovanie a úprava predchádzajúcich návrh je možná.

3. Prestávka. Mala by trvať niekoľko minút.
4. Vyhodnocovanie návrhov a riešení podľa určených kritérií. Kritérií by malo byť najviac 5 – 6, aby sa nestali neprehľadnými. Dôležité je hodnotiace a kritické myslenie, dokazovanie, práca s kritériami ap. Hodnotenie je niekedy „ľahšie“ s odstupom niekoľkých dní (Turek, 2005).

Pri **snowballingu** (Sitná, 2009, s. 71 - 75) ide o vyučovaciu metódu, ktorá sa na rozdiel od iných skupinových metód začína činnosťou jednotlivcov, potom pokračuje skupinovou prácou a postupne sa skupiny zväčšujú, „nabaľujú“ ako snehová guľa. Na zadanej úlohe najprv pracuje každý žiak individuálne, po uplynutí času na samostatnú prácu vytvoria žiaci dvojice, neskôr štvorice až napríklad osemčlenné skupiny. Vo väčších skupinách je potrebné, aby prácu rozdelil žiakom učiteľ. Zvolí hovorcu, zapisovateľa, koordinátora, pozorovateľa, pracovníka s informáciami atd. Úlohy a ich rozdelenie si učiteľ pripraví pred vyučovaním. Dĺžka tejto metódy je rôzna, závisí od náročnosti témy, cieľa práce, pripravenosti žiakov, počtu a veľkosti pracovných skupín. Trvá priemerne 20 – 30 minút. Pri tejto metóde sa rozvíjajú kompetencie k riešeniu problémov, k učeniu, komunikačné ap.

Postup pri činnosti:

1. Žiaci sedia na svojich miestach.
2. Učiteľ im vysvetlí tému práce, jej cieľ a spôsob.
3. Zapíše na tabuľu tému.
4. Rozdá žiakom materiál a vysvetlí spôsob a cieľ práce s materiálom, napr. súborom úloh.
5. Stanoví potrebný čas na prácu (3 – 5 minút).
6. Všetci žiaci pracujú individuálne, nerušia sa navzájom.
7. Po uplynutí stanoveného času vytvorí učiteľ dvojice.
8. Opäť vysvetlí postup pri práci a cieľ spolupráce. Žiaci pracujú ďalej na tej istej téme, navzájom si vymieňajú názory a myšlienky, komunikujú verbálne i neverbálne.

9. Po uplynutí času spojením dvoch dvojíc vytvorí učiteľ štvorice. Opäť vysvetlí spôsob a cieľ práce. Zadeli roly v skupine a určí čas na prácu 5 – 7 minút.
10. Práca potom pokračuje v osemčlenných skupinách. Postup je rovnaký, učiteľ vysvetlí postup a ciele práce.
11. Hovorcovia jednotlivých skupín po skončení práce prezentujú výsledky a zdôvodnili ich. Môžu ich prezentovať aj zápisom na tabuľu, flipchartový papier, nakresliť ap.
12. Na záver učiteľ zhrnie výsledky všetkých skupín, poprípade doplní potrebné informácie.
13. Výsledky práce vyhodnocuje učiteľ alebo sami tí žiaci, ktorým bola pridelená rola pozorovateľa. Tí hodnotia vlastnú skupinu aj ostatné.

Interaktívne učenie je edukačný proces, v ktorom spolupracujú pedagógovia a študenti. Nejde iba o pasívnu spoluúčasť alebo prítomnosť študentov, ale vzťah medzi pedagógmi a študentmi je založený na princípe partnerstva a spolupráce (Buryánek, Interaktívne metódy výuky). Študent ako aktívny subjekt ovplyvňuje priebeh a podobu vyučovacieho procesu. Interaktívna výučba je jeden z hlavných didaktických princípov pedagogického konštruktivismu, vyžaduje aktívnu spoluúčasť študentov pri plnení vzdelávacích a výchovných cieľov, učelia a študenti sú partnermi so spoločnými cieľmi. Pri interaktívnom vyučovaní má učiteľ úlohu facilitovať – zjednodušovať, uľahčovať, umožňovať, napomáhať či podporovať, usmerňovať diskusie, zdôvodňovať vhodnosť riešenia (svoje názory nevnučuje!), skoncentrovať študentov pri skupinovej i individuálnej práci. Študenti spoluvytvárajú, poprípade aj sami vedú proces výučby, predstavujú zdroj nápadov, myšlienok a návrhov. Tento spôsob výučby sa stretáva aj s kritickými námietkami. Niektorí pedagógovia sa domnievajú, že dôjde k oslabeniu roly učiteľa v pozícii vodcu, čo povedie k chaosu, neporiadku a porušovaniu disciplíny. Skúsenosti s interaktívnou výučbou ale preukazujú, že žiaci, ak sú vhodne motivovaní a rozumejú cieľom svojej práce, stotožňujú sa s nimi, sú schopní disciplinovane kooperovať. Zmyslom výučby nie je jediná učiteľova pravda, jeden názor, ako je to pri tzv. transmisívnej pedagogike so zameraním na memorovanie a prenos neproblematických faktov -

poznatkov do vedomia žiakov. Transmisívna pedagogika najviac využíva frontálny výklad a žiakovi predkladá fakty a jednoznačné pravdy bez diskusí. Od žiaka sa očakáva iba reprodukcia, opakovanie definovaných a nacvičených postupov. Dôsledkom (aj keď neplánovaným a nechceným) takeého vzdelávania môžu byť nesamostatné, submisívne, netvorivé osobnosti bez vlastných názorov, komunikačných zručností či schopnosti presadzovať vlastný názor a myšlienky. V súčasnosti sa za dôležitejšie považuje schopnosť žiaka orientovať sa v množstve poznatkov a vedieť ich využívať. Interaktívna výučba prechádza od nudy, donucovania a trestu ku kreativite, seberealizácii a odmen vo forme pozitívnych spätných väzieb a hodnotenia.

Zásady interaktívnej výučby podľa Buryánka (Interaktívni metody výuky):

1. Podporujte tvorivú atmosféru v triede.
2. Podnecujte žiakov k vyjadreniu vlastných názorov a myšlienok.
3. Dávajte pozitívnu spätnú väzbu na každé konanie či správanie, ktoré smeruje k cieľu.
4. Vytvárajte pocit zodpovednosti za spoločné úlohy.
5. Dbajte, aby sa všetci zapojili, aby mal každý priestor k sebvýjadreniu.
6. Pri komentovaní a hodnotení čiastkových výsledkov používajte nehodnotiaci, neposudzujúci, deskriptívny a popisný jazyk.
7. Diskusiu začínajte s tým, čo je všetkým známe, k čomu sa môže každý vyjadriť.
8. Formulujte aktuálne a prítiažlivé témy, uvádzajte príklady zo známeho prostredia.
9. Úlohy zadávajte stručne, formulujte ich jasne a konkrétne.
10. Presvedčujte sa, či v každej fázy všetci vedia, čo majú robiť.
11. Neutekajte pred konfliktami a nevyhýbajte sa im, núťte žiakov k vyjasňovaniu kontroverzných stanovísk a názorov na základe argumentácie.
12. Venujte dostatok času reflexii dokončených aktivít (Buryánek, Interaktívni metody výuky).

Podstata **prípadovej štúdie** alebo niekedy nazývanej aj **situačnej metódy** podľa Tureka (2005, s. 123 – 129) spočíva v riešení problémovej úlohy, vyplývajúcej z opisu situácie, s ktorou sú žiaci oboznámení. Obsah situácie súvisí s témou učiva. Opis situácie

neobsahuje žiadne komentáre, aby žiaci riešili úlohy bez vonkajších vplyvov. Učiteľ nie je ústrednou ani dominantnou postavou, je manažérom celej činnosti. Kritériá hodnotenia žiakov nesúvisia so zapamätanými faktami, ale hodnotí sa tvorivosť žiakov pri formulovaní otázok, odpovede na ne, úroveň ich kritického myslenia, argumentácie názorov a postojov žiakov a pod.

Spôsoby opisu situácie alebo prezentácie prípadovej štúdie môžu byť rôzne:

- písomná – vytlačená,
- prezentovaná prostredníctvom dataprojektoru,
- vyrozprávanie príbehu,
- audiozáznam na diktafóne, CD, magnetofóne, mobilnom telefóne, počítači,
- videozáznam alebo úryvok z filmu,
- fotografie a pod.

V prvej fáze žiaci dostanú opis situácie/prípadu a niekoľko úloh na riešenie problému. Úlohy sú napr. v podobe: zhodnoťte, zdôvodnite, rozhodnite, posúďte a pod.

Po oboznámení s prípadom a úlohami nastáva fáza otázok. Učiteľ určí časový limit na kladenie otázok súvisiacich s riešením prípadu. Na otázky môže odpovedať aj učiteľ, ale aktivizujúco pôsobí, ak odpovedajú samotní žiaci.

Po zodpovedaní na otázky nasleduje tretia fáza spoločného hľadania riešenia situácie, problému. V tejto etape je potrebné:

- vyčleniť podstatné údaje od nepodstatných,
- vybrať overené fakty súvisiace s riešením problémov,
- vybrať kritériá pre zhodnotenie riešenia a vytváranie návrhov riešení.

Návrhy riešení musia vychádzať z opisu prípadu/situácie, z obsahu odpovedí na otázky v druhej fáze a z prijatých kritérií na správnosť riešenia.

Na záver sa prijme také riešenie, ktoré je optimálne pre väčšinu žiakov (napr. hlasovaním). Očakáva sa, že z ponúknutých riešení vyberú optimálne riešenie na základe schopnosti správne sa rozhodnúť. V prípade, že opis situácie vychádzal zo skutočnosti, konečné riešenie sa porovná s reálnym.

Klady prípadovej štúdie:

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

- formuje kľúčové kompetencie žiakov – k celoživotnému učeniu sa, sociálne komunikačné kompetencie, kompetencie riešiť problémy, občianske kompetencie, sociálne a personálne kompetencie (empatiu) atď.
- umožňuje aktivitu a iniciatívu žiakov,
- zvyšuje motiváciu žiakov,
- vyučovanie je zaujímavejšie,
- žiaci riešia problémy, s ktorými sa môžu stretávať aj v reálnom živote aj v budúcnosti,
- žiaci sa učia zodpovednosti pri rozhodovaní a kritickému mysleniu, rešpektovaniu názorov,
- riešenie prípadovej štúdie umožňuje použiť osvojené vedomosti,
- problémové situácie si vyžadujú často aj medzipredmetový prístup,
- vychováva a vzdeláva atď.

Nedostatky prípadovej štúdie:

- je časovo náročná na prípravu aj na realizáciu,
- realizácia si vyžaduje od učiteľa vysoko odborné, pedagogické i psychologické znalosti,
- niektorým žiakom chýba čas na premýšľanie,
- „preberie sa“ menší rozsah učiva,
- do riešenia sa zapojí nižší počet žiakov,
- efektívnejšia je až pri viacnásobnom použití.

Aby bola prípadová štúdia vhodná na využitie pri vyučovaní, podľa Hereida (in Turek, 2005, s. 124 – 125) by mala by spĺňať niekoľko požiadaviek:

- dobrá prípadová štúdia zachytáva príbeh so zaujímavou zápletkou,
- vychádza z reálneho života zo súčasnosti (nie zo staršieho obdobia ako 5 rokov),
- umožňuje empatiu s postavami v príbehu,
- obsahuje citácie, priamu reč, dialógy aktérov – uľahčuje sa tým pochopenie situácie,
- vychádza zo situácie, ktorú žiaci poznajú alebo sa s ňou môžu stretnúť v budúcnosti,

- má jasné edukačné ciele. Učiteľ by si mal odpovedať na otázky: Prečo použijem túto prípadovú štúdiu? Aké konkrétne ciele ňou chcem dosiahnuť? Je pre študentov primeraná?
- Obsahuje kontroverzné názory, postoje, umožňuje s nie čím súhlasiť, s iným nesúhlasiť a tým provokuje konflikt.
- Obsahuje dilemu, problém, vyžaduje rozhodovanie.
- Dobrá prípadová štúdia, prvá fáza – opis situácie trvá maximálne 15 -20 minút.

Prípadové štúdie možno čerpať z rôznej literatúry, časopisov, internetu, dennej tlače a pod. V prípade potreby je možné ich upraviť, respektíve sa nimi inšpirovať v tvorbe vlastnej prípadovej štúdie. Aj keď pre vytvorenie prípadovej štúdie neexistujú žiadne algoritmy, Turek (2001, s. 127) poskytuje návod, ako postupovať pri ich tvorbe:

- Určiť tému.
- Určiť účel – má slúžiť na motiváciu, opakovanie, aplikáciu učiva ap.
- Určiť konkrétne prvky učiva, ktoré je potrebné do štúdie zahrnúť.
- Určiť miesto, kde sa bude prípad odohrávať.
- Určiť niť deja príbehu: úvod, konflikt, dilema, dialóg, postoje, priebeh udalosti, riešenie problému.
- Určiť hlavných aktérov.
- Napísať dej, prvú verziu štúdie.
- Sformulovať úlohy pre žiakov.
- Premyslieť si možné odpovede žiakov. Vo väčšine prípadov neexistuje iba jedno riešenie, ide o divergentné úlohy, pri ktorých žiaci môžu navrhnúť nečakané originálne riešenie.
- Zvoliť si spôsob prezentácie prípadovej štúdie žiakom.
- Naplánovať priebeh vyučovania: čas, úlohu učiteľa, reakcie na otázky ap.
- Istý čas nechať prípadovú štúdiu bokom, respektíve dať ju posúdiť kolegom.
- Po zvážení pripomienok upraviť prípadovú štúdiu do definitívnej verzie.

Sokratovská metóda patrí medzi najstaršie a najvýznamnejšie metódy rozvoja kritického myslenia. Podľa Tureka (2005, s. 118) „Ide o rozhovor učiteľa a žiakov, pri ktorom učiteľ kladie žiakom otázky, na ktoré žiaci spoločne hľadajú odpovede.“ V sokratovskom rozhovore sa zvyčajne formou otázky nastolí problém a žiaci navrhujú riešenie problému. Učiteľ spočiatku akceptuje odpovede, neskôr dáva ďalšie otázky (Prečo?, Kedy?, Ako?, Čo z toho vyplýva?, Aké sú dôvody?). Zamerané sú na správnosť tvrdenia žiakov. Na konci diskusie prichádza konsenzus. Žiaci pri tejto metóde premýšľajú, hľadajú argumenty, dôkazy, prihliadajú na názory iných, kriticky myslia. Učiteľ má úlohu usmerňovať, stimulovať rozhovor, udržiavať ho na určitej intelektuálnej úrovni, zapojiť doň čo najviac žiakov.

Metóda kladenia otázok - kritické myslenie sa chápe ako vnútorný dialóg človeka s myšlienkami, ktoré počul alebo prečítal. Medzi zhrnujúce a definujúce otázky patria: Kto je...? Čo ...? Kedy?, ďalší typ sú analytické – Ako ...? Prečo ...? Aké sú dôvody pre ...? Aké sú funkcie ...? Aké sú príčiny/dôsledky ...?, ďalšie sú hypotetické – Čo by sa stalo, keby ...? Čo sa stane, ak použijeme ...? a hodnotiace – Je správne alebo nesprávne ...? Je dôležité alebo nie ...? Je etické ..., alebo nie ...? Aké sú argumenty za a aké proti ...? Uvedené otázky „slúžia skôr ako návod na kritické myslenie“ (Turek, 2005, str. 121). Učia žiakov zamýšľať sa, hľadať súvislosti, ľahšie sa orientovať v učive a tým si ho aj lepšie osvojiť.

Philips 66 je založený na existencii skupín pozostávajúcich zo šiestich členov (1 vedúci a 5 členov) rieši problém, v čase šesť minút. Potom vedúci skupín referujú o výsledku práce, obhajujú názory a hľadajú optimálne riešenie. Ak sa nenájde spoločné riešenie, nasleduje ďalšie kolo, prípadne učiteľ zhrnie názory a urobí záver. Význam tejto metódy je v tom, že žiaci sa snažia rýchlo produkovať myšlienky, rýchlo sa rozhodujú a zdokonaľujú komunikatívne schopnosti a zručnosti.

Horúca stolička patrí k metódam zážitkového vyučovania – na stoličku si sadne žiak v role, ktorý predstavuje osobnosť napr. z filozofie, ekonómie, sociológie ap. Žiaci mu

kladú otázky za seba alebo ako postavy v role, na ktoré odpovedá. Otázky sú spojené s nejakým problémom, ktorý sa postavy na stoličke dotýka, odhaľujú motívy konania, zisťujú bližšie údaje o živote ap.

3 Využitie metakognitívnych stratégií pri výučbe občianskej náuky

Pre žiakov je dôležité naučiť sa učiť a aktívne pristupovať k procesu učenia sa. K tomu je nevyhnutná znalosť rôznych metakognitívnych zručností. Metakognícia (*meta* predpona – ponad, *kognícia* – poznávanie) sa uplatňuje pri učení sa z textu. Metakogníciu definuje P. Gavora a kol. (2012, s. 81 – 82) a

ko „poznávanie vlastného poznávania. Je to vyššia rovina poznávania než je prebiehajúci poznávací proces. Pri čítaní je to kontrola, hodnotenie a regulácia procesu čítania – s dôrazom na porozumenie textu. Žiak, ktorý má rozvinuté metakognitívne zručnosti, si vie stanoviť cieľ čítania; vie, na čo sa má pri čítaní sústrediť; vie odhadnúť ťažké alebo problémové miesta pri čítaní; vie, čo má robiť, keď porozumenie zlyháva; vie používať kompetenčné postupy, aby zabezpečil porozumenie textu“. Metakognícia v čítaní znamená schopnosť poznať a použiť viacero vhodných stratégií pri práci s textom, pri čítaní textu so zreteľom na dosiahnutie stanoveného cieľa. Je potrebné, aby učiteľ oboznámil žiakov s niekoľkými stratégiami, ktoré rozvíjajú metakognitívne zručnosti, aby si žiaci zvolili tie, ktoré im vyhovujú. Pri rozvíjaní metakognitívnych zručností je dôležité viesť žiakov k tomu, aby sledovali nielen vlastnú prácu, ale aj prácu svojich spolužiakov. Vzniká tak možnosť porovnania postupov (ich kladné a záporné stránky). Procesy metakognície zvyčajne prebiehajú v troch fázach: 1. pred čítaním, 2. v priebehu čítania, 3. po prečítaní daného textu. 1. fáza predstavuje plánovanie, počas ktorého si čitateľ uvedomuje rozsah textu, jeho obťažnosť, tému, štruktúru, žáner, a súvislosť s inými textami. V 2. fáze prichádza k objasňovaniu nejasných častí textu, kladeniu rôznych otázok žiakmi, tvorbe súhrnov a predpovedaniu (prognózovaniu). V 3. fáze nastáva reflexia prečítaného a zhodnotenie úspešnosti porozumenia. Žiaci, ktorí poznajú svoje metakognitívne stratégie, majú predpoklad stať sa dobrými čitateľmi a porozumieť akýmkoľvek textom. Stratégií a postupov je viacero. Ide napríklad o **PLAN (Predict, Locate, Add, Note)**, **RAP (Read, Ask, Paraphrase)**, **Staré a nové informácie** alebo **Čo som sa naučil(a) z textu**, **3 – 2 – 1**, **5 – 4 – 3 – 2 – 1**, **Prezeraj – pýtaj sa – prečítaj – odpovedz – zopakuj**, **Čítaj – predstav si – parafrázuj – spomaľ/zrýchli a Porovnaj a rozlíš**.

Čitateľskú stratégiu **PLAN (Predict, Locate, Add, Note)** podporuje samostatnosť učenia sa žiakov. Ide o čitateľská aktivita vhodná najmä na informačné texty. Učí čítať heuristickým spôsobom. Pozostáva zo štyroch krokov: 1. krok – predpoklad, predpoveď (predict). V tomto kroku žiak odhadne obsah a štruktúru textu a spracuje vo forme pojmovej mapy. 2. krok – lokalizácia (locate) známych a neznámych informácií v pojmovej mape: vedľa známeho pojmu žiak poznamená „v“, vedľa neznámeho pojmu napíše „?“ . 3. krok – pridanie (add) aplikuje počas čítania. Žiak pripisuje charakteristiku k vyznačenému pojmu. 4. krok – záznam (note) je poslednou fázou čítania. Vedomosti, ktoré žiak získal z textu, spracuje voľným prerozprávaním textu pomocou pojmovej mapy, prípadne získané poznatky využije v diskusii alebo napíše krátky sumár (Heldová, Kašiarová, Tomengová, 2011, s. 15).

Ďalšou efektívnou čitateľskou stratégiou na podporu porozumenia hlavných myšlienok textu je stratégia **RAP (Read, Ask, Paraphrase)**, ktorá má tri kroky: čítaj – dávaj si otázky – odpovedz na ne vlastnými slovami. Čítaj vždy len po jednom odseku. Spýtaj sa – čo je hlavnou myšlienkou prečítaného odseku a vytvor na to otázku; hľadaj aj podporujúce detaily. Odpovedz na otázku vlastnými slovami. Odpoveď je možné si napísať na papier. Z poznámok zostaviť pojmovú mapu, prípadne inú učebnú pomôcku na zopakovanie učiva (Heldová, Kašiarová, Tomengová, 2011, s. 16).

Ďalším spôsobom učenia sa z textu je **Staré a nové informácie** alebo **Čo som sa naučil(a) z textu**. Táto metóda pozostáva z triedenia informácií. Žiaci čítajú text, analyzujú ho a označujú symbolmi, ktoré vpisujú do textu. Pred čítaním textu: *Čo už viem o téme. Čo by som sa chcel dozvedieť.* (označia „?“) Po prečítaní textu: *Čo som sa dozvedel/(a)* označia „+“ . *Čo si musím zapamätať.* označia žiaci „!“ . *Nesúhlasím.* má označenie „X“ a *Nerozumiem.* „??“ (Gavora, 2012, s. 110).

Postup **3 – 2 – 1** znamená, že žiak postupuje a vyhodnocuje informácie podľa týchto krokov: 3 – vyhladá tri informácie, ktoré sa nachádzali v texte a považuje ich za dôležité. 2 – vypíše dve nové informácie, ktoré ho zaujali. 1 – napíše jednu vec, na ktorú v texte nenašiel odpoveď (Gavora, 2012, s. 110).

Postup **5 – 4 – 3 – 2 – 1** je podobný postup ako predchádzajúci, ale s ďalšími krokmi: žiak vypíše 5 nových informácií, 4 informácie týkajúce sa hlavnej myšlienky, 3 nové slová, s ktorými sa stretol v texte, 2 informácie, ktoré už poznal, 1 údaj, ohľadom ktorého žiak nenašiel v texte odpoveď (Gavora, 2012, s. 110 – 111).

Jadro postupu **Prezeraj – pýtaj sa – prečítaj – odpovedz – zopakuj** tvoria otázky, ktoré si žiak vytvorí sám a hľadá na ne odpovede. Potom si ich ešte zopakuje, aby si lepšie zapamätal nové informácie. Prezeraj – žiak prezerá len nadpisy a podnadpisy, príp. úvod a záver textu. Pýtaj sa – žiak tvorí otázky pretvorením nadpisov. Prečítaj – žiak číta text so zameraním na otázky, ktoré si sám vytvoril v predchádzajúcom kroku. Odpovedz – žiak odpovedá na dané otázky na základe textu. Zopakuj – žiak odpovedá na každú otázku, pričom učebnicu má zatvorenú (Gavora, 2012, s. 111).

Postup **Čítaj – predstav si – parafrázuj – spomaľ/zrýchli** pozostáva zo štyroch krokov:

1. čítaj a zopakuj čítanie, 2. predstav si obsah textu, 3. parafrázuj obsah – povedz ho svojimi vlastnými slovami, 4. zmeň tempo čítania – podľa potreby spomaľ alebo zrýchli, ak je to potrebné, hľadaj pomoc u učiteľa, u spolužiakov alebo z iných zdrojov. Pojmová mapa je grafickou schémou obsahu textu. Žiak dostane úlohu, aby načrtnol pojmovú mapu textu. Na papier napíše hlavné pojmy učiva a pospája ich čiarami – spojnicami, ktoré vyjadrujú vzťahy medzi týmito pojmi. Pojmová mapa umožňuje vyjadriť nadradenosť a podradenosť jednotlivých pojmov. Môže vyjadrovať následnosť dejov a procesov (Gavora, 2012, s. 111 – 112). Žiak môže zobrazit: a) literárne vzťahy – vzťahy na rovnakej pojmovej úrovni, b) hierarchické vzťahy – vzťahy nadradenosti a podradenosti, c) siete vzťahov – vyjadrenie vzťahov medzi všetkými pojmi.

Pri postupe **Porovnaj a rozlíš** je potrebné, aby učiteľ priprav pre žiakov tabuľku s výroky, ktoré si žiaci prečítajú pred prečítaním samotného textu. Tieto výroky súvisia s obsahom textu. Do stĺpca JA zapisujú odpovede *áno* alebo *nie* podľa toho, čo už vedia alebo čo odhadujú v súvislosti s výrokom.

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

JA	TEXT	VÝROK

Po prečítaní textu a riešení úloh vyplnia v tabuľke stĺpec TEXT (áno – nie) na základe poznatkov uvedených v texte alebo z neho vyvedených. Potom porovnávajú obidva stĺpce – čo vedeli pred čítaním textu a čo sa naučili pomocou neho (Tomengová, 2012, s. 26).

Uvedené stratégie a postupy sú vhodné na rozvoj metakognície u žiakov. Možno ich použiť v ktorejkoľvek fáze práce s textom. Žiaci by mali poznať viaceré postupy na podporu porozumenia textu, aby si mohli vybrať tie, ktoré im uľahčia a skvalitnia proces porozumenia textu.

Záver

Uvedená publikácia vznikla ako učebný materiál – vzdelávacia publikácia pre pedagógov pre predmet občianska náuka v rámci realizácie projektu "Škola budúcich desaťročí" na Strednej odbornej škole Lipany.

Snahou tejto publikácie je poskytnúť učiteľom základné informácie o predmete a inšpiratívne návody, ako vyučovať v súlade so súčasnou koncepciou slovenského školstva. Nosnou časťou publikácie sú kapitoly, ktoré môžu učiteľom napomôcť rozšíriť vyučovací proces o ďalšie aktivizujúce metódy a o metódy a postupy podporujúce učenie sa.

Zoznam bibliografických odkazov

BURYÁNEK, J. *Interaktivní metody výuky*. [online]. [cit. 2. augusta 2014]. Dostupné na internete: <http://www.varianty.cz/download/pdf/texts_36.pdf>.

GAVORA, P. a kol. 2012. *Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka*. Nitra : Enigma, 2012. ISBN 978-80-89132-57-7

HELDOVÁ D., KAŠIAROVÁ, N., TOMENGOVÁ, A. 2011. *Metakognitívne stratégie rozvíjajúce procesy učenia sa žiakov* [on-line]. [cit. 2. augusta 2014]. Dostupné na: <http://www.mpc-edu.sk/library/files/metakognicia_web.pdf>.

KALHOU S, Z., OBST, O. et al. 2009. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.

PETTY, G. 2004. *Moderní vyučování*. 3. vyd. Praha : Portál, 2004. 380 s. ISBN 807178978X.

SITNÁ, D. 2009. *Metody aktivního vyučování*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-246-1.

TOMENGOVÁ, A. 2012. *Aktívne učenie sa žiakov – stratégie a metódy* [on-line]. [cit. 2. augusta 2014]. Dostupné na: <http://www.mpc-edu.sk/library/files/aktivne_ucenie_tomengova_web.pdf>.

TUREK, I. 2005. *Inovácie v didaktike*. Bratislava : MPC, 2005. ISBN 80-8052-230-8.